

Філіна Ірина Олександрівна,
кандидат філософських наук, доцент,
викладач філософії та соціології,
Полтавський базовий медичний
фаховий коледж,
м. Полтава

КОЛІЗІЇ ВЗАЄМОДІЇ ОСВІТНІХ ТРАДИЦІЙ ТА НОВАЦІЙ

«Всё меньше смыслов, больше суеты:

Добро и зло играют с нами в прятки...»

В історії освіти здавна присутня дилема: до якої (універсальної чи фахової) компетентності прагнути? Сам термін *competentia* має доволі великий діапазон значень. Найбільшу увагу привертають тлумачення цього терміну давньоримських класиків. За Авлом Гелієм, *competentia* – це узгодженість частин, співрозмірність, симетрія; за Макробієм, *competentia* – це поєднання, зв'язок. Найчастіше під компетентністю розуміють обізнаність у певній науковій, професійній чи практичній сфері. Якщо мова йде про компетентність особистості у відповідному соціальному чи часовому контексті, то особливого значення набувають ті чинники, які безпосередньо впливають на її становлення та формування. Це передовсім якість освіти, загальна затребуваність суспільством фахівців, вимоги до «меж» компетентності тощо.

У добу Відродження, коли ідеалом епохи вважається всебічно розвинута особистість, формується так звана *парадигма універсальної компетентності*. Тоді людина оцінюється як «майстер речей», як творець, що має безліч прихованих здібностей і талантів. Універсальність людської особистості претендувала на всеосяжне знання та на нове пантеїстичне світорозуміння. На першому місці опиняється прагнення довести, що талановита людина здатна проявити себе майже в усіх галузях знання та мистецтва. Видатні мислителі тієї епохи реально підтвердили можливість формування не богословської, а світської культури, набуття всебічної універсальної освіченості. До речі, потреба у масштабній підготовці кадрів богослужителів проявилася майже паралельно. Саме у XII-XIII століттях, з ініціативи католицької церкви, відкриваються перші європейські *університети* (Болонський, Паризький, Кембриджський, Оксфордський, Саламанкський, Лісабонський та інші). Взагалі, як відомо, термін «університет» походить від латинського *universitas*, що перекладається як «сукупність», «спільність», і пов'язаний з поняттям *universum*, який означає «світ як ціле» або «все суще». Таким чином, *парадигма всебічної освіченості* вкупі з *університетами* закріплює на певний час скерованість освіти на універсальну компетентність.

Крім богословського факультету, середньовічні університети мали ще медичний і правовий факультети, які вважалися вищими. Навчатися на них могли ті студенти, що закінчили підготовчий факультет, який називали артистичним, а згодом – філософським факультетом. Тут вивчали так звані сім вільних мистецтв – риторику, граматику, діалектику, арифметику, геометрію, астрономію, музику. Філософський факультет, як бачимо, передував подальшій спеціалізації студентів, забезпечуючи *належний обсяг загальної обізнаності та рівень культури мислення*.

Нагальна потреба у спеціалізації освіти відчутно проявляється вже під час та після Промислової революції, коли здобутки природознавчих наук, розвиток техніки та технологій вимагають більш глибоких професійних знань від фахівців нового зразка. Тоді створюються перші спеціалізовані навчальні заклади: Паризька політехнічна школа (1747 р.), Петербурзьке гірське училище (1773 р.). Проте, це ще не був час «гуманітарного нігілізму», оскільки особистість оцінювалася, як і належить, перш за все за моральними критеріями обов'язку, порядності, відданості справі, широкої компетентності тощо. *XIX століття – час своєрідного паритету гуманітарного та технічного знання, універсалізації та спеціалізації освіти*.

Не випадково, за висновком соціологів, й досі найдосконалішою, найефективнішою, найдоцільнішою вважається система освіти Царськосільського ліцею. Головною перевагою цієї системи була міцна гуманістична основа: для вихованців ліцею обов'язковим було вивчення рідної та світової історії, філософії, літератури, різних мов, музики, живопису тощо. Така концепція освіти сприяла розвитку суто людських якостей: патріотизму, порядності, вміння співчувати, відрізнити добро від зла. І вже на цій плідній основі йшло в подальшому формування фахівців різних напрямів – учених, інженерів, письменників, ділових людей. Тобто спочатку виховувалася особистість, громадянин, а потім вже – фахівець, спеціаліст. Засвоєння загальнолюдських цінностей дозволяло значно глибше, об'ємніше сприймати світ, відчувати свій зв'язок з ним, моральну відповідальність за свої дії, громадський обов'язок тощо. *Так формувалася компетентність у найкращому сенсі*.

Чинник освіти, як середньої, так і вищої, в будь-які часи постає провідним і вирішальним. У XX столітті вітчизняна освіта перебувала в стані перманентних реформ. За часів більшовизму саме через систему освіти відбувалися процеси від'єднання від попередньої духовної культури (як буржуазної) та виховання «простої» радянської людини. Прагнення формувати «нову радянську» людину докорінно змінило всю концепцію освіти, в якій вже не знаходилося місця для обов'язкової глибокої гуманітарної підготовки особистості, оскільки цілеспрямовано відсікалася висока духовна культура як «культура багатіїв».

Головною метою, яку мала виконувати радянська освіта, була не компетентність, а «усереднення особистості», оскільки влада була зацікавлена у формуванні сірої слухняної маси, в надрах якої неможна було б

вирізнити ні націй, ні соціальних верств, ні різних світоглядів, ні політичних течій. По суті, це була аморальна мета, що позбавляла громадян будь-якої духовної свободи і морального вибору. Тоді, на тлі ідеологічного і морального усереднення, запропонована владою вузька спеціалізація людей (як «гвинтиків» системи) мала вигляд суцільного блага. «Вузькі» спеціалісти повинні були замінити ненадійну дореволюційну інтелігенцію. На місце носіїв загальної духовності народу були поставлені поспіхом підготовлені «висуванці», які знали, як правило лише те, що їм «належало» знати, і слабо орієнтувалися навіть у суміжних галузях знань. Потреби у більш широкому світогляді «вузькоспеціалізовані кадри» не відчували, оскільки гарантом успіху і поваги були не знання, а ідейна непохитність. *Це також був своєрідний сорт компетентності.* Компетентність, що формувалася «робітничими факультетами», не йшла в жодне порівняння з тією обізнаністю, яку забезпечували навіть дореволюційні гімназії чи реальні училища. Тому в новій господарській системі «кадрам» не вистачало ні далекоглядності, ні глибини розуміння економічних і політичних явищ, ні здатності аналізувати події та їх наслідки. Три покоління радянських людей вчилися мислити і діяти лише в межах «своїї» спеціальності з орієнтацією на план, вал, п'ятирічку, соцзмагання. *«Вузькоспеціалізована» освіта не прилучала до культури високого мислення, лише формувала компетентність прагматизму – прагматизму звітів, рапортів, показників.*

Проте, радянське керівництво з часом збагнуло недоліки вузької спеціалізації, і вже з 60-х років був взятий курс на *формування всебічно розвинутої особистості*, що й було документально закріплено новою Програмою КПРС у складі з «Моральним кодексом будівника комунізму» на XXII з'їзді КПРС (1961 р.). Але головним завданням залишалося виховання свідомого і активного борця за комунізм, вільного під «пережитків» минулого. Однак, навіть деякі ідеологічні орієнтири, такі як колективізм, інтернаціоналізм, міжнародний комуністичний рух, вимагали у нових умовах формування насправді нової людини, всебічно розвинутої. Система освіти знову опинилася у вирі реформ. Успіхи, до речі, не забарилися, і всі, кому довелося навчатися у середній і вищій школі 70-80-х років, можуть підтвердити прагнення вчителів створити з кожного учня насправді компетентну в усіх галузях знань особистість. Методики навчання того часу орієнтували на формування уміння логічно мислити, аналізувати тексти, знаходити головну думку, порівнювати, робити висновки. Все це створило незрівнянний досвід, який виглядає як справжній скарб вже у порівнянні з сучасними тестовими методиками та різними «вгадайками».

Сучасний світ з'єднав континенти тотальними інформаційними, економічними, фінансовими, політичними зв'язками. Він давно «переріс» «спеціалізацію» кордонів, культур, мов. Щодо професійної спеціалізації, від якої неможливо відмовитися, то в цій справі на першому плані, як і завжди, залишається *суто фахова компетентність*. Однак, якість сучасного фахівця визначається не тільки цим. Людство вступило у якісно нову епоху своєї

історії. Майже всі види матеріальної діяльності людей набули знедавна глобального характеру щодо впливу на біосферу і починають усвідомлюватися з точки зору їх глобальної небезпеки. Нове глобальне мислення має неодмінно формуватися як філософсько-екологічний та моральний світогляд. *Це той рівень сучасної компетентності, якого вимагає теперішній час.* Життя потребує впровадження гуманістично-орієнтованої концепції освіти, оскільки нормальній і вільній людині не завадить знайомство з досвідом розв'язання одвічних проблем людства. Осмислення різних версій розуміння світобудови, феномену людини та її місця в космосі і в соціумі, міркування про сенси життя і смерті, проблем і перспектив сучасної цивілізації – саме це має складати основу світогляду високоосвіченого фахівця сьогодення.

Ми вже маємо досвід спрощеної вузькоспеціалізованої освіти. Всі мають нині переконатися в тому, що спрощена освіта, яка не забезпечує цілісного світосприйняття, завжди обертається спочатку духовними, а потім «вузькоспеціалізованими» техногенними, екологічними, економічними катастрофами та соціальними і політичними кризами. Нехтування духовними і моральними цінностями породжує спрощені відчуття (пожадливості, заздрощів, нездорової конкуренції, швидкоплинної вигоди, агресії тощо), спрощені відносини, примітивні розваги, життєві розчарування, яких зазнають навіть найкращі фахівці, професіонали своєї справи і просто забезпечені всіма матеріальними благами люди. Самій сучасній молодій людині визначитися з пріоритетами життя непросто. Серед повсякденних зручностей спілкування та спокус ринкової економіки, розмаїття речей і технологічних можливостей майже не відчуваються потреби у пошуку відповідей на одвічні питання сенсу життя, праці, громадянського обов'язку, моральності тощо. Одвічні цінності відтісняються на периферію цінностями щоденними, конкретними, проте теж важливими для існування людини.

Отже, в умовах так званого інформаційного суспільства, на тлі всіх неймовірних науково-технічних досягнень відбувається, на жаль, своєрідне гальмування морально-духовного розвитку особистості, а головне – *відновлюється загроза спрощення компетентності* навіть на базі сучасних освітніх потужностей. Більш того спостерігається явище нового «усереднення» фахівців як користувачів інформацією з мережі Інтернету. Це окрема тема особливої залежності від технічних засобів у різних видах навчання та діяльності. Сучасні соціальні трансформації систем виробництва, управління, освіти, простого спілкування визначають небачений донині темп життя, прискорення всіх суспільних процесів.

Існування особистості в ракурсі певного соціального чи часового контексту неодмінно формує відповідні концепції про головні сутнісні якості людини. *Тобто для загальної оцінки сучасної ситуації, крім освітньо-виховних проблем, додається ще й філософсько-антропологічний аспект.* Історія філософської антропології визначає зміни та ускладнення уявлень про людину та особистість. Так, наприклад, людина ХХ століття розглядається як

істота, котра прагне, воліє, бажає, але витoki всіх бажань ірраціональні. Розум взагалі тлумачиться вже як «глухий кут» цивілізації, куди людина сама себе заганяє, удосконалюючи розумом виробництво благ і рівень комфортності побуту. Людина ХХ століття звикає натискати «кнопки комфорту», але не втрачає бажання відчувати, тому шукає нових вражень і розваг заради оновлення відчуттів у будь-який спосіб.

Злам ХХ та ХХІ століть додає нових проблем в осмисленні людини. Зникає людина як істота цілісна і неподільна, як особистість. Це – «*homo divisus*», істота внутрішньо розщеплена, децентрована, фрагментована. Її думки і поведінка залежать від ситуації, від нестабільного та мінливого оточення. Щастя ототожнюється з фінансовими можливостями, життя – з потоком потреб, почуттів, задовольень. Людина не в змозі чітко ідентифікувати себе саму як особистість у сучасному технологізованому, часто віртуальному, просторі, заселеному такими ж віртуальними «іншими». Відчуття власної гідності гальмується, а пріоритету набуває імідж. *«Всебічність» соціальних мереж і технологій не може служити справі формування всебічно розвинутої особистості...*

Безглуздо заперечувати значення сучасних інформаційних технологій в освітній сфері. Вони різноманітні, цікаві, захопливі, але ще не долучаються до глибин особистісного простору. Переважно вони сприяють ковзанню по «горизонталі» людських потреб та спокус, а в сфері освітніх послуг – поширенню «презентацій», розрахованих на зорове сприйняття, а не на духовні зусилля. Давно відомо, *цілісну особистість*, а не «розщеплену», формують перш за все література, живопис, музика, філософія, релігія, тобто ті сфери культури, які безпосередньо спираються на одвічні цінності краси, добра та моральності. *На жаль, все менше сенсів, більше марноти: добро і зло у хованки так грають...*